

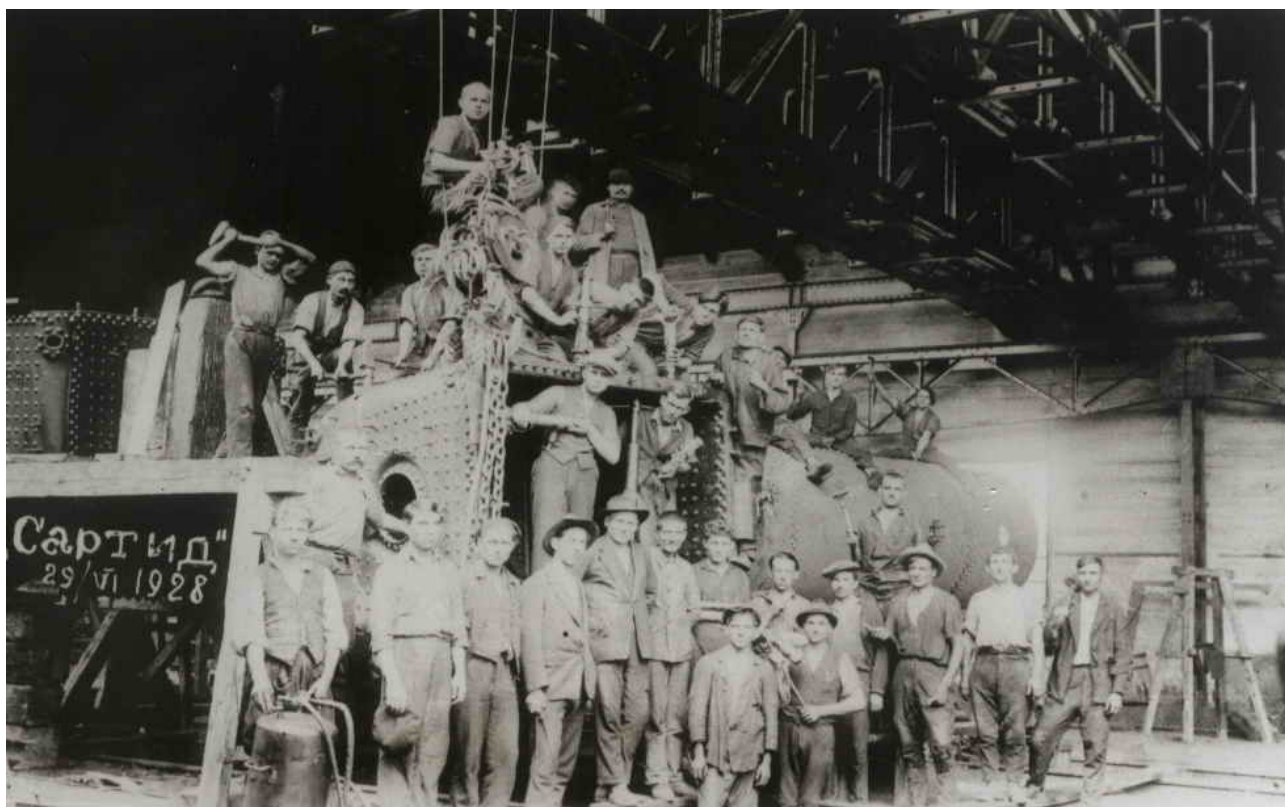
ISTORIJAT PROIZVODNJE GVOŽĐA I ČELIKA U RAZVOJU INDUSTRIJE SRBIJE

100 GODINA SARTID-a

Pišu:

Mileta Gujaničić

Jovan Stojković

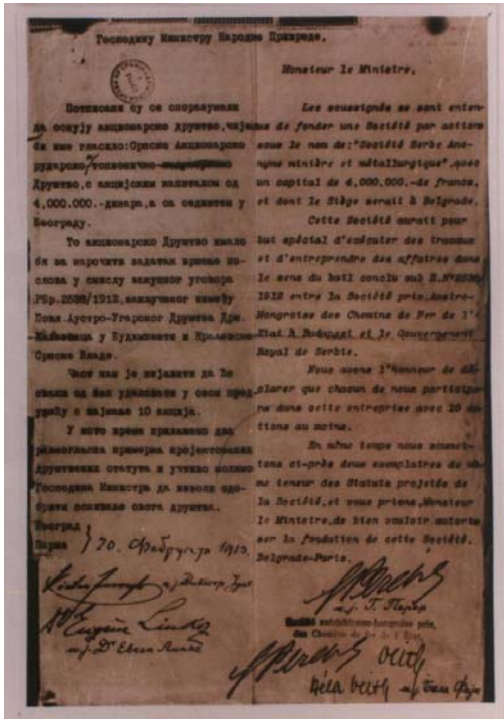
Počeci metalurgije u Smederevu

Početak 20. veka, nemajući dovoljno budžetskih sredstava, a poučena lošim iskustvom sa Majdanpekom u 19. veku, Srbija se i dalje nije odrekla ambicija za izgradnjom nacionalne industrije gvožđa i čelika. Poslovi na podizanju crne metalurgije dati su austro-ugarskom kapitalu (firmi - Povlašćeno austrougarsko društvo državnih železnica - "STEG") i privatnom srpskom kapitalu (Đorđe Vajfert, Ferdinand Gramberg, David Simić...- izdavanjem koncesija na bogata rudišta u Istočnoj Srbiji. U

ugovoru sa srpskom vladom "STEG" se obavezao da čim se stvore povoljni uslovi, pristupi osnivanju "mešovitog" akcionarskog društva sa sedištem u Srbiji.

Dvedesetog februara 1913. godine "STEG" je sa privatnom srpskom finansijskom potporom, osnovao "**Srpsko Akcionarsko Rudarsko Topioničko Industrijsko Društvo**" - **SARTID**. Osnivački skup akcionara SARTID-a održan je 26 maja 1913 godine u birou Đorđa Vajferta u Prvoj srpskoj parnoj pivari u Beogradu. Društvo je 1. juna iste

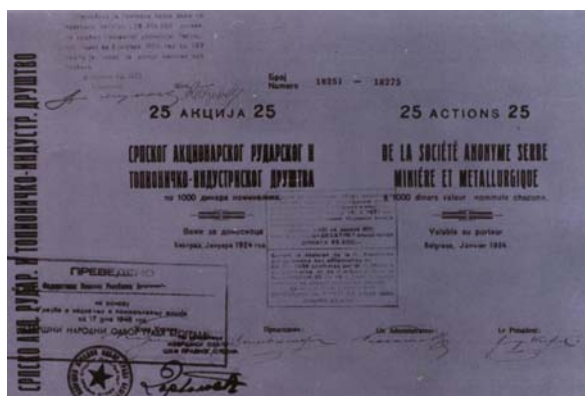
godine registrovano u registru Prvostepenog trgovačkog suda u Beogradu. U Statutu društva zapisano je da je glavni cilj SARTID-a da vrši istraživanje, eksploataciju i preradu železne rude. Kapital društva bio je za ono vreme izuzetno veliki i iznosio je 4.000.000 dinara, podeljen na 4000 akcija, od koje svaka glasi na 1.000 dinara imenito i na donosioca.

U proleće 1914. godine, povećava se obim radova i istraživačkih ekipa, materijala, sredstava i "pokusa" prerade, "prženja i topljenja" u nemačkoj firmi "Krup".. U leto iste godine, akcionari počinju i sa istraživanjima na Kosmaju. Ambiciozne planove SARTID-a omeo je Prvi svetski rat.

Prve godine rata Srbija se jako odupirala nadmoćnijem neprijatelju i izvojevala je velike pobede. Međutim, pred takvom silom se nije moglo izdržati, srpska vojska se povlači kroz Albaniju, a Srbija je bila okupirana. S obzirom da su u istraživanjima SARTID-a pre velikog rata učestvovali i stručnjaci STEG-a, koji su bili upoznati sa dobrim rezultatima ispitivanja rudnih sirovina, okupatori su to ubrzo iskoristili. Na SARTID-ove rudne terene ulaze Bugari i od 26. oktobra 1916. godine, počinju sa eksploatacijom piritita i limonita. Najveći teret rada podnelo je oko hiljadu zarobljenika - mahom Rusa, Srba i Italijana. Pri kraju rata u oktobru 1918. godine istočnu Srbiju oslobađa francuska konjička brigada generala Gambete i jedinice Timočke divizije srpske vojske.

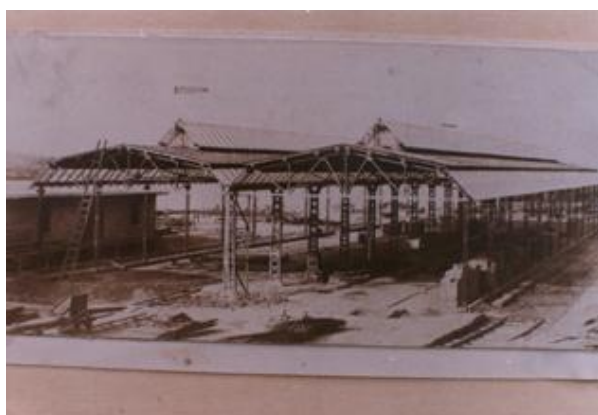
Prvi poslovi SARTID-a bila su rudarsko-geološka istraživanja terena u Istočnoj Srbiji (Rudna glava i Majdanpek) i Grčkoj (rudnik Pton). Nakon što je Povlašćeno Austro-Ugarsko Društvo Državnih železnica (STEG) sa domenima u Beču i Bukureštu, kao najveći strani akcionar, 13. jula 1913. godine prenelo povlastice o zakupu rudišta u Srbiji (koncesije) na novo društvo - otpočeli su istraživački radovi na tzv. terenima "a": Rudna Glava, Tande, Luke, Crnajka, tereni: "b": Bučja, Tople, Klokočevci itd ("Luterovi tereni"), kao i terenima u Majdanpeku. Interesantno je da je SARTID zakupio i jedan punkt u Grčkoj - rudnik Pton.

Izgradnja Fabrike SARTIDA u Smederevu

Nakon završetka prvog svetskog rata, akcionari i uprava SARTID-a oklevaju sa nastavkom rada, pribojavajući se ekonomskih, socijalnih i političkih vrenja. Osim toga akcionari su bili u dilemi: **da li da nastave sa započetim rudarskim radovima ili da se prilagode novonastaloj situaciji i učestvuju u obnovi opustošene Srbije**, posebno njene saobraćajne infrastrukture. Skupština akcionara odlučila je ipak, da SARTID nastavi sa radom ali u prvo vreme na poslovima sanacije razrušene saobraćajne infrastrukture (železnice, mostova, brodova,..). Iz nacionalnih i ekonomskih interesa SARTID je za neko vreme "skrenuo" sa prvobitno zacrtanog cilja - izgradnja srpske industrije čelika.

Uprava SARTIDA-a je kao najpogodniju lokaciju za podizanje buduće fabrike - izabrala Smederevo. Ovim je na najbolji način iskorišćen **povoljan geografski položaj Smedereva**: strateški pravac Moravsko Vardarske doline, blizina velikih količina vode Dunava potrebnih za industriju čelika, dobre putne i železničke komunikacije. Na obali Dunava, dva kilometara uzvodno od grada, u proleće **1921.** godine započeta je izgradnja Sartidovih pogona. Fabrika se u početku bavila metaloprerađom - izgranjom i popravkom lokomotiva i vagona za

Srpske Državne železnice (SDŽ), izgradnjom čeličnih konstrukcija mostova i konstrukcija drugih namena za potrebe lake industrije u zemlji...Ovaj tzv "metaloprerađivački period" u istorijskom razvoju SARTID-a trajao je od 1921. godine, pa sve do 1937. godine.

Prvi veći poslovi SARTID-a u 1922. godini bile su rekonstrukcije mosta u Nišu, izgradnja Železničke stanice u Beogradu, antenskih stubova Radio Beograda, Savskog mosta u Beogradu, raznih drugih mostova i skretnica po Srbiji. Te iste 1922. godine SARTID je sa moćnom engleskom grupacijom "**Vickers Armstrong Limited**" iz Londona otpočeo izgradnju Brodogradilišta u Smederevu. Osim popravki manjih plovila, brodova i šlepova, SARTID je tih godina izvršio generalnu prepravku (sa parnog na dizel pogon) skoro kompletne Rečne flotile Mornarice Kraljevine Jugoslavije. Kasnije se SARTID uputio i u izgradnju novih plovila kao npr remorker "Saradnik" od 350 KS, morske flotile, namenske liferacije za vojsku (aeroplanske bombe,mine, rezervoare, čamce i sl.).

SARTID-ova Fabrika u Smederevu se širi: 1925. godine gradi se Mašinska Kovačnica i Preseraj. Za trgovačke potrebe izrađuju se: potkovice, ašovi, lopate, pijuci, motike, sekire itd. Firma je bila u naponu snage, višestruko je uvećala početni

kapital i zvali su je u to vreme "Srpska Rešica".

Velika ekonomska kriza i SARTID

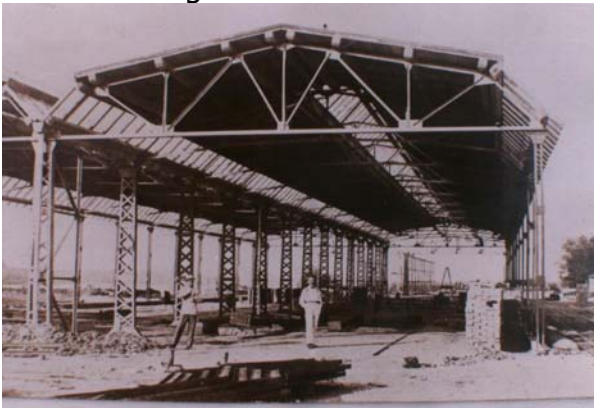
Velika ekonomska kriza nije mimoišla ni SARTID. Privredna depresija istanjila je budžet, tako da su Srpske Državne Železnice (SDŽ) krajem 1925. godine jednostrano raskinule ugovor - pa se SARTID našao pred finansijskom propašću. Odeljenja za mostogradnju, vagonogradnju, lokomotive i brodogradilište bila su prazna. Da bi prevazišla teškoće Uprava preorijentiše proizvodni program SARTID-a za trgovačke potrebe. Nakon izgradnje Kovačnice i Preseraja SARTID kupuje 1932/33. godine u saradnji sa Sjedinjenim metalurškim tvornicama "**Titan Nadrag Kalan**" iz Bukurešta -

Valjaonica tankog lima sa Pocinkovaonicom iz Železare u Rešicama. Valjaonički kapaciteti pušteni su u pogon 1933. godine. Istovremeno Kovačnica započinje sa programom proizvodnje poljoprivrednog alata - motika, ašova, lopata, sačeva, kolskih osovina itd., prilagođene potrebama sela.

Sa ovako koncipiranim novim proizvodnim i ekonomskim programom SARTID je uspeo da prevaziđe teškoće izazvane velikom ekonomskom krizom. Sniženje radničkih nadnica u odbrani profita donelo je Upravi SARTID-a velike nevolje. Nakon nekoliko velikih štrajkova gde je bunt radnika pretio da zaustavi proces rada na duže vreme (npr upravnika inž. Hlebnikova, razljućeni radnici su usred decembra bacili u Dunav) - došlo je do sporazuma i potpisivanja prvog kolektivnog ugovora u SARTID-u 13. marta 1926. godine.

Kriza je već bila pri kraju !

Tada nastupa period velike potražnja gvožđa i čelika i na jugoslovenskom i na evropskom tržištu. Kako je SARTID imao velikih problema u nabavci polufabrikata iz uvoza, uprava je napravila plan za izgradnju kapaciteta za polufabrikate krajem 1936. godine. Ovakvim planovima SARTID-a pogodovala je i proklamovana **politika vlade dr Milana Stojadinovića o prioritetu izgradnje teške bazične industrije u zemlji (gvožđa i čelika) i protekcionističkim merama koje je u to vreme vodila država.**

PRVA VELIKA INVESTICIJA. U proleće 1937. godine SARTID je započeo izgradnju postrojenja za proizvodnju polufabrikata. U Majdanpeku uz tehničku saradnju sa "**Societe anonime des mines da cuivre de Majdanpek**", iz Belgije, gradi kompletnu Topionicu gvožđa, gde je inače imao svoje rudnike i šumske domene. Po procenama inženjera T. Spasova ukupne rezerve rude limonita iz rudnika u Majdanpeku iznosile su 4.234.080 tona rude sa prosečno 40,71% železa i 0,60% bakra od čega je eksploatacijom bilo moguće dobiti 1.723.958 tona gvožđa i 25.737 tona bakra.

Projekat Topionice gvožđa u Majdanpeku uradio je inženjer Valenta sa saradnicima. Ovaj metalurški objekat SARTID-a građen je tokom cele 1937. godine, a topljenje gvožđa počelo je polovinom decembra iste godine. Visoka peć topionice u Majdanpeku radila je sa promenljivim uspehom od sredine decembra 1937.godine do juna 1940. godine. Proizvodnja je počela sa 4.750 tona limonita, da bi se ustalila na godišnjoj proizvodnji od preko 17.000 tona limonita. Za svo vreme svog rada 1937-1950. Topionica gvožđa u Majdanpeku bila je u sklopu preduzeća SARTID.

DRUGA VELIKA INVESTICIJA.

Istovremeno u Smederevu se grade dodatni kapaciteti metalurškog ciklusa: Simens Martinova čeličana i Valjaonica profila.

Početak proleća 1937. godine SARTID je u Smederevu započeo izgradnju Čeličane sa jednom Simens-Martinovom peći tipa "Maertz" kapaciteta

20 tona. Ona je puštena u rad 1. novembra 1937. godine. Prva kampanja trajala je od puštanja u rad do 11. avgusta 1938. godine tokom koje je proizvedeno 580 šarži ili 7.145 tona sirovog čelika. Kasnije se godišnja proizvodnja Čeličane ustalila na oko 17.000 tona čelika sve do perioda okupacije, kada je zbog čestih zastoja stagnirala.

U halama bivših železničkih radionica SARTID-a montirana je 1937. godine Valjaonica profila. Postrojenje je kupljeno i preneto iz Rešica u Rumuniji. Ova Valjaonica profila je bila malo mehanizovana. Zagrevne jedinice bile su jednozonska potisna peć kapaciteta 8 tona. Nedostatak je bio u tome što je stan za valjanje polufabrikata služio kao pretruga lakoj pruzi, tako da ove valjaoničke pruge nisu mogle da rade paralelno. Valjaonica profila raspolagala je i jednim trio valjačkim stanom sa valjcima prečnika 670/2100 mm i lakom valjačkom prugom od pet stanova i to: četiri trio stana i jedan duo stan sa valjcima prečnika 310/80 mm. Posle drugog svetskog rata na mesto stana prečnika 650 mm montiran je valjački duo stan prečnika 750 mm iz Zenice. Uslovi rada u Valjaonici profila bili su veoma teški. Sve se radilo ručno ubacivanjem ingota, samo što je mašina valjala. Na jednom valjačkom stanju bilo je tri valjka sa različitim kalibrima.

"SARTID" je te 1937. godine kompletirao sopstvenu metaluršku proizvodnju - od rude do gotovih proizvoda.

Integralni metalurški ciklus činili su : Topionica gvožđa u Majdanpeku sa rudnicima u tom području, kao i postrojenja u Smederevu: Čeličana sa Simens Martinovom peći, Valjaonica profila, Valjaonica lima, Pocinkovaonica i prateći energetske objekti - Električna centrala, Gas-generatori, Kotle, kao i ranije izgrađena finalna postrojenja - Fabrika čeličnih konstrukcija, Brodogradilište i Kovačnica.

Za samo nekoliko godina rada, velikim iskorišćenjem proizvodnih kapaciteta i pozitivnim finansijskim poslovanjem, **SARTID je već 1939. godine isplatio sve investicione troškove u izgradnji fabrike. U ukupnoj proizvodnji gvožđa i čelika u Jugoslaviji 1939. godine, SARTID je učestvovao sa 24,16 %.**

Druzi svetski rat - neće bombe na SARTID

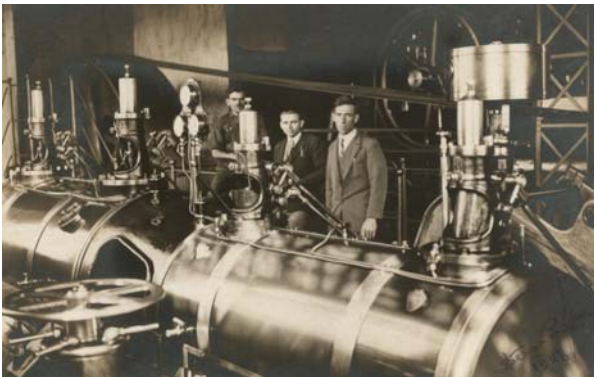
U aprilskom naletu okupatora 1941. godine nemački "Lutvafe" nije bombardovao postrojenja SARTID-a zbog, kako se pretpostavlja, prisustva nemačkog akcionarskog kapitala, ali i potreba svoje ratne industrije. Ni kasnije, krajem rata, SARTID nije bombardovan od saveznika, kako se opet pretpostavlja zbog prisustva engleskog kapitala u Brodogradilištu SARTID-a. Za vreme okupacije bilo je velikih problema sa dopremom sirovina, tako da su pogoni konstantno radili sa smanjenim kapacitetom.

Nakon što je 14. oktobra 1944. godine oslobođeno Smederevo, 1 novembra iste godine, posle opravki

manjih oštećenja SARTID počinje sa radom, dajući u prvo vreme veliki doprinos ratnim potrebama Ruske Dunavske flotile maršala Tolbuhina, zatim popravci mostova i drugim potrebama u završnim operacijama Drugog svetskog rata.

Dok su borbe u Jugoslaviji još trajale, 25. marta 1945. godine u Smederevu se izliveno prve šarže čelika u novoj Jugoslaviji, a do kraja godine proizvedeno je ukupno 17.000 tona.

Petog decembra 1946. godine SARTID je nacionalizovan, oduzeta mu je imovina, ime, a on "razobličen" kao trula buržoaska tvorevina. **Od tada se zove "Državna železara u Smederevu"**. Zauzvrat firma je dobila priznanje kao "najbolji kolektiv metalne industrije u Srbiji", što i ne čudi jer je praktično sve alatke za obnovu zemlje (lopatem krampove, motike i sl.) SARTID isporučivao u gotovo nemogućim uslovima.

Vremenom je oprema izrabljena, dotrajala i zastarela. Trebalo ju je inovirati i proširiti. U sklopu opšteg plana razvoja bazične industrije Srbije u smedervskoj Železari 1947. godine izvršeno je investiranje u sledeće objekte: Simens Martinova peć, nove Gas generatore, kransku stazu, dunavsku dizalicu, trafostanicu itd. U leto ove godine u Železari je radilo 800 radnika, 300 zarobljenika i 66 službenika. Posle dvogodišnje izgradnje 1949. godine puštena je u rad (29. aprila) druga SM peć. Nakon toga 1950. godine došlo je do predaje preduzeća na upravljanje radnicima. Izabran je prvi Radnički savet

na čelu sa Ljubomirom Čelapom. Nastaje doba samoupravljanja i vreme udarnika.

U 1952. godini postavljena je kranska staza za Čeličanu sa paketir presom, a naredne 1953. godine u produžetku hale podignuta je Elektropeć, kapaciteta tri tone po šarži. Iste godine je započeta, a sledeće 1954. godine završena, nova valjaonica lima (II) sa pocinkovaonicom, zgrada odeka tehničke kontrole, kao i utvrđenje Dunavske obale.

U nastojanju da osavremeni i poboljša tehnologiju, Železara pod geslom da "ima dobar kadar, a loša postrojenja" - traži 1955. godine investicioni kredit. Na osnovu ovih argumenata kredit je odobren i nakon kraćih priprema izvedena je rekonstrukcija na SM pećima, valjaonici profila i kovačnici. Na SM pećima prešlo se na mazut kao dopunsko gorivo (pored generatorskog gasa), što je kao poboljšanje doprinelo da se proizvodnja u Čeličani poveća na oko 65.000 tona godišnje.

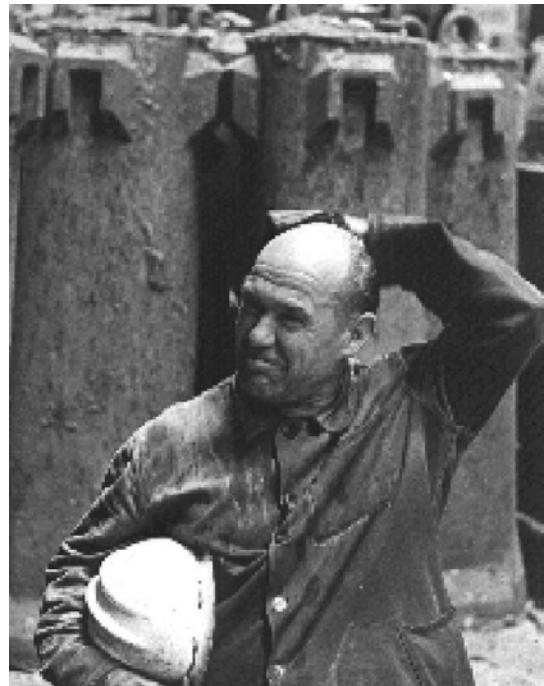

Nova integralna Železara u Radincu

Nakon drugog svetskog rata SARTID je izvršio brojne modernizacije i proširenja kapaciteta u postojećoj železari. Međutim, postojeći obim proizvodnje nije zadovoljavao narasle potrebe društvenog razvoja. Firma 1960. godine menja ime u **"Rudnici i železara u Smederevu"**.

Početak šezdesetih godina karakterišu oštre borbe unutar Komunističke partije tada na vlasti. U Titovoj Jugoslaviji najjaču političku snagu činio je hrvatsko-slovenački lobi. Tadašnji predsednik Vlade Srbije **Slobodan Penezić Krcun**, shvativši da da će združeni narodi da se počinju razilaziti pokrenuo je **1960. godine ideju da Srbija mora da izgradi novu i veliku modernu Železaru**. Iz rudnika u Trepči pozvao je tada mladog i perspektivnog stručnjaka dr inž Miodraga Čeperkovića i prepustio mu projekat zgradnje Nove železare u Srbiji. Dr Čeperković je ovaj projeta uspešno vodio od ideje, izbora lokacije, odabira i kupovine opreme, izgradnje,

puštanja novih pogona u rad 1971. godine (28.09.1971. godine u 03,00 h ujutru potekle prve tone belog sirovog gvožđa u Smederevu) integrisanja "trgovačkog kapitala" Jugometala i proizvodnog kapitala Železare u Smederevu u jedan veliki združeni sistem - sve do njegovog smenjivanja 1974. godine sa svih funkcija pod optužbom da je "tehnomenadžer". Tada je u Srbiji inspirisano Kardeljem i Dolancom o "kočenju zamaha srpske industrije" smenjeno preko 1000 direktora najuspešnijih firmi u Srbiji (npr Raković u "Zastavi", Genexu itd)

DAKLE, PRIČA O TITU I GROŽĐU JE OBIČNA LAŽ KOJU JE SMISLIO HRVATSKO-SLOVENAČKI LOBI KOJI SE PROTIVIO INDUSTRIJALIZACIJI SRBIJE, A KOJA SE POSREDSTVOM "UDBE" PROŠIRILA U SRBIJI I ČITAVOJ JUGOSLAVIJI !

Po tom Penezićevom planu Železara od 2 miliona tona čelika trebala je da se izgradi i počne sa proizvodnjom najkasnije do 1968. godine. Taj rok se kasnije odužio, posebno posle kontaverzne smrti predsednika vlade Slobodana Penezića...Od 17 varijanti gde

će se praviti Nova železara u Srbiji dilemu je razrešio nemački "**Krupp**", **čiji su stručnjaci predložili da se Železara gradi u Smederevu**. Razlozi: povoljan geografski položaj : raskrsnica drumskih, železničkih i rečnih saobraćajnih puteva. Smederevu je išlo u prilog i blizina Dunava jer je **u tehnologiji proizvodnje gvožđa i čelika potrebno u proseku oko 100 tona vode da bi se proizvela jedna tona lima**. Iz tih razloga je najveća proizvodnja čelika u svetu upravo u slivovima velikih reka Ohaja i Dunava (a ne gradnju železara pored rudnika koje zagovaraju "laici"). Na izbor Smedereva uticalo je i postojanje duge metalurške tradicije kao i kvalifikovan metalurški kadar koji se formira godinama i decenijama. S obzirom da se postojeća Stara železara u Smederevu mogla po procenama stručnjaka iz "Kruppa" rekonstruisati i proširiti najviše do 100 hiljada tona (jer zemljište na kome se nalazi je po strukturi klizište sve do Kladova) - podizanje Železare moguće je samo na novoj lokaciji.

Projekat izgradnje Nove železare usvojen je od strane Vlade i Skupštine Srbije. Tom prilikom Srbija je dala garancije da u slučaju prekoračenja troškova izgradnje oni idu na teret Republike (tzv blanko menicu). **Za neposredan izbor lokacije Železare** angažovani su vodeći stručnjaci u zemlji iz oblasti hidrogeologije. Železara nije neposredno uz Dunav na tzv. Godominskom polju, zato što je ono vanredno dobro poljoprivredno zemljište,

ali je kao građevinsko zemljište loše zbog velikih podzemnih voda. Iz tih razloga za lokaciju je odabrana gornja Godominska terasa u ataru sela Radinac, gde su podzemne vode manje i gde je moguće fundirati temelje i do 30 metara dubine. Na ovoj lokaciji osim ratarskih kultura i jednog starog mlina nije bilo ništa, pa je kasnija priča o uništenju smedervskog vinogorja, bila izmišljotina. Svečanost polaganja kamena temeljca na Radinačkom polju obavljena je 15. maja 1964. godine.

Za opredeljenje da nova Železara ima kapacitete od 2 miliona tona, bila je presudna "Analiza potrošnje i proizvodnje čelika u svetu i Jugoslaviji" UCMJ. Tada se prognoziralo da će prostor bivše Jugoslavije do kraja 2000. godine imati deficit o 4 miliona tona pljosnate čelične robe. Količinu od 1,5 miliona proizvođa bi Železara u Skoplju, a ostatak Železara u Smederevu. **U to vreme u Jugoslaviji se za uvoz čelika (u svim oblicima) odvajao nacionalni dohodak od skoro milijardu dolara**, pa je dalja izgradnja crne metalurgije bila neminovnost.

Analize domaćih i stranih studija, posebno "**Britiš stila**", **krajem osamdesetih godina XX veka, smatra današnju tehnologiju SARTID-a kao odličnu i ceo metalurški projekat dobio je najbolju ocenu u bivšoj SFRJ**. Dakle, velikih promašaja u nabavci i postavci tehnologije nije bilo: rudni dvor sa aglomeracijom, visoke peći i

konvertorska čeličana (nabavljene na Istoku iz bivšeg SSSR-a) i Topla valjaonica (Zapadna Nemačka, firma "Thyssen), Hladna valjaonica (prva Istočna Nemačka i tandem "Davy Levi" Velika Britanija). **Ovaj smederevski tehničko-tehnološki koncept - neće skoro biti prevaziđen i zastareo u industriji gvožđa i čelika u svetu.**

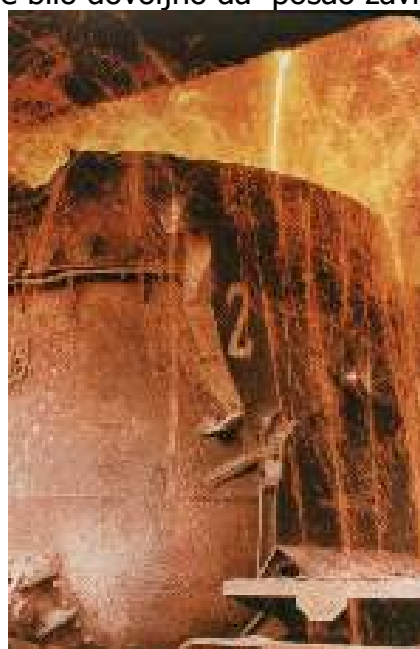
"Porodajne muke" Nove železare

Međutim, problematika izgradnje Nove železare bila je mnogo složenija nego što je to na prvi pogled izgledalo. Prvo, trebalo je odgovoriti državnim organima da se sva oprema mora nabaviti isključivo iz SSSR-a, drugo hrvatsko-slovenački politički lobi u Titovoj Jugoslaviji nije dozvoljavao izgradnju većeg kapaciteta Železare u Smederevu od 300.000 tona, zatim da se tehnološki proces toljenja rude zasniva na potrošnji električne energije u elektro-redukcionim pećima a ne u visokim pećima. **To se obrazlagalo da "Srbija ima višak struje, pa što da je ne koristi, pogotovo noću kad narod spava".**

No najveći "udarac" ovom metalurškom projektu izgradnje Nove železare desio se na samom početku 1964. godine ukidanjem "Jugoslovenskog opšteg investicionog fonda". Smatrajući da su dovoljno industrijski zaokružene Slovenija i Hrvatska ne žele da više izdvajaju novac jer bi to bilo na štetu slovenačkog i hrvatskog naroda. Tako je finansiranje Nove železare palo **na teret budžeta**

Srbije, koji je već grcao pod teretom nekoliko velikih investicionih projekata: Hidrocentrala Đerdap, pruga Beograd-Bar, autoput Beograd-Niš itd. Iz tih raloga nije bilo dovoljno sredstava za brzu i efikasnu izgradnju Nove železare SARTID-a u Smederevu. Godine 1969. firma menja ime u **"Metalurški kombinat Smederevo"**.

Teške su muke bile da se završi ovaj metalurški projekat. Godine 1970. zbog političke opstrukcije ostalih republika i nedostatka novca iz srpskog budžeta - rad na ovom projektu je sasvim stao. Rukovodstvo Železare je i "rukama i nogama" kopalo da na gradilištu dovedu Tita, kao vrhovnog autoriteta. I to im je uspelo preko Jovana Veselinova nekadašnjeg predratnog radnika SARTID_a. Tito je došao. **Poslovodstvo fabrike je reklo da će trajno obustaviti sve poslove, na šta im je Tito odgovorio: "To ne može, ja ne dam da mi novih milion vojnika ode u inozemstvo, to je kapitalna stvar i to mora da se završi".** To je bilo dovoljno da se neprijatelji Železare, kojih je uvek bilo dosta, odbiju dalje i narednih godinu dana je bilo dovoljno da posao završi.

Dvadesetmog septembra u 3 sata ujutru, poteklo je prvo belo sirovo gvožđe. Posle je sve bilo lakše, u novembru 1974. počela je sa radom

Konvertorska čeličana, (jedan mikser kapaciteta 600 tona, dva konvertora od po 65 tona i tri dvožilne vertikalne mašine ukupnog kapaciteta 1 milion tona), iste godine i Hladna valjaonica (kapaciteta prve faze 200.000 tona), a 23 aprila 1979 godine Topla Valjaonica.

Integralni tehnološki ciklus SARTIDA je zaokružen - od rude do hladovaljanog kotura lima.

U tom periodu počinje sa radom novembra 1976. i Fabrika za proizvodnju kiseonika, azota i argona "Tehnogas", koji je bio među najvećim objektima takve vrste u Evropi. Decembra 1985. godine završena je i Hladna valjaonica br 2 kapaciteta 600.000 tona hladnovaljanih traka i limova. Marta 1987.godine puštena je u rad visoka peć broj dva korisne zapremine 1386 m³ sa godišnjim kapacitetom od 820.000 tona belog sirovog gvožđa. Nakon tog vremena u pogonima se završavaju preostali projektni zadaci: u Čeličani se kroz realizaciju programa "840", izgrađuje još jedan mikser od 1300 tona, konvertor od 85 tona, postrojenje za argoniranje i odsumporavanje i vakumiranje tečnog čelika, a nakon toga se ugrađuju i radijalne mašine za livenje čelika, čime se kapacitet Čeličane povećava na 1.300.000 tona slabova godišnje, ugrađuje se šesti stan na završnoj pruzi u Toploj valjaonici itd.

U toku probnog rada Hladne valjaonice br 2. u martu 1986.

godine došlo je katastrofalnog požara u pogonu koji je umnogome izmenio situaciju u poslovanju i dalju sudbinu firme. Dva radnika je smrtno stradalo u požaru, finansijska šteta je bila ogromna, oko 100 miliona dolara, u trenutku kada je Železara uspela da izađe na "zelenu granu" !

Program sanacije poslovanja Železare u Smederevu 1987.g.

Na predlog Narodne skupštine Srbije 27. avgusta 1987. godine u Železari su uvedene Privremene mere na godinu dana, smenjen generalni direktor, svi pomoćnici i direktori, a u fabrici postavljen - prinudni upravnik i nova rukovodna struktura sa zadatkom da se "pogleda istini u oči" sagleda stanje u poslovanju i zaduženosti firme, discipline i dr.

Tom prilikom je konstatovano da se Železara previše dugo gradila, da se podizao minimum optimalnog kapaciteta, da se gradilo iz nekvalitetnih izvora finansiranja (85% samozaduženje pretežno iz konvertibilnih izvora, 15 % iz

domaće akumulacije i sa oko 7% sredstava same Fabrike), da su rokovi kredita izuzetno kratki tj da su komercijalnog tipa, a ne kao što je to u svetu mna 15-20 godina, da je Železara jedno od najzaduženijih preduzeća u zemlji sa dugom od 1,4 milijardi \$ i oko 90 milijardi dinara, da je već dugo "gubitaš", da je pozicija na tržištu dosta slaba, a ugled kod potrošača na najnižem stupnju i da se kod naroda uvrežio negativan stav prema Železari.

Nakon toga je napravljen "Plan sanacije i konsolidacije poslovanja" koji je predstavljao izlaz iz ove situacije.

Strateški ciljevi Plana sanacije i konsolidacije poslovanja Železare bili su: analiza tržišne pozicije i ciljeva, akcenat na proizvodima koje tržište prihvata, novi proizvodi (duboko izvlačenje, auto lim i beli lim), usklađivanje bilansa sredstava, prekid sa velikim investicijama i tim mentalitetom tj samo završetak najnužnijih, kreiranje sistema da plata mora da se zaradi, racionalizacija, mobilizacija svih zaposlenih, kreiranje novog imidža firme i sprečavanje da se politička "iskra" ubaci u Železaru.

Sprovođenje ovih mera iz Programa u narednim godinama donelo

je dobre rezultate u svim sferama poslovanja. Jedan od elemenata programa bio je i smanjenje broja zaposlenih radnika od 14.047 (početak 1988.g.) na 10.707 (krajem 1988.g.) jer se smatralo da kadrove treba projektovati u odnosu na proizvodnju - jer je svetski normativ tada bio **200 tona čelika po čoveku**. Slogan pod kojim su se pravile tzv "transfer liste" bio je **"odvojiti radnika od neradnika"**. Privremene mere ukinute su 1. novembra 1988. godine. **Te 1988. godine Železara je na prikladan i svečan način obeležila 75 godina rada i postojanja.**

Stvaranje koncerna SARTID dd

Poslovanje Železare od 1988. do 1991. godine karakterišu teškoće, ali mnogo manje nego pre i u nekim segmentima i dosta uspešno. Početkom devedestih, 23. jula 1991. godine, Železara se transformiše u **koncern "SARTID 1913"** deoničko društvo (vlasnici Republika Srbija, Beogradska banka dd i Dunav dd). Period poslovanja i rada SARTID-a u tih poslednjih desetak godina od uvođenja sankcija UN, napada NATO pakta, perioda "obnove", oktobarskih promena 1999. godine i perioda posle ukidanja sankcija do danas - spada u buran period savremene ekonomske i političke istorije.

Nakon stečaja SARTID-a Vlada Republike Srbije potpisuje sa američkom kompanijom U. S. Steel iz Pitsburga Pismo o namerama 8. marta 2002.

godine, a potom i kupoprodajni ugovor 1. septembra 2003 godine. Na taj način kompanija Ju es Steel postaje stoprocentni vlasnik bivšeg SARTID-a. Železara u Smederevu menja ime u "U. S. Steel Serbia, d.o.o."

27. januara 2012. godine premijer srpske Vlade Mirko Cvetković objavljuje da je država Srbija potpisala Memorandum o razumevanju odnosno otkupila železaru od američke kompanije U. S. Steel po ceni od 1 \$! Kupoprodajni ugovor sa Ju es Stikom potpisan je 31.01. 2012. godine, čime ona prelazi u državno

vlasništvo od 1. februara 2012. godine. Na poslu ostaju svih 5.400 radnika, menja se ime firme i postavlja nov menadžment do momenta kada će se pronaći nov strateški partner.

Obeležavajući "100 godina industrije čelika u Srbiji", imamo u vidu izreku da je "jedna od najvećih ljudskih mana - zaborav" !

